

A veszélyeztetett oktatási helyszínek, iskolák fontosabb típusai – beavatkozási irányok

Természetesen minden település és iskola más és más, egyedi. Azonban a veszélyeztetett településeknek mégis van néhány jellemző típusa, amely típusokba az oktatási helyszínek (volt oktatási helyszínek) túlnyomó többsége besorolható. Ezt az általunk talált öt főbb típust a következőkben röviden bemutatjuk, illetve próbálunk kitérni arra, hogy ezen típusok megerősítésének milyen módjai lehetségesek. Támogatáspolitikai szempontból fontos ugyanis, hogy a különféle típusú 'bajban lévő' magyar oktatási helyszínek esetén más és más típusú támogató, megerősítő intézkedések járulhatnak hozzá ahhoz, hogy az adott településen megmaradjon, stabilizálódjon a magyar oktatás.

A1 Szigettelepülés, csökkenő demográfiai alapokkal

Ebbe a csoportba román környezetben lévő magyar többségű szigetfalvak tartoznak. E a falvakban nincs (vagy még a magyarnál is kisebb létszámmal működik) a román iskola, a magyar gyermekek többsége a magyar iskolába kerül. Jellemzően csak elemi szintű oktatási intézményről van szó, de néhány esetben előfordul, hogy – összevont osztályokkal – felső tagozat is működik egy-egy szigettelepülésen.

Ilyen típusú intézményre példa a Máramaros megyei Magyarberkesz, Szeben megyei Magymoha, Temes megyei Ótelek, intézmény megszűnésére pedig közelmúltbeli példa a Temes megyei Bodófalva.

Az ilyen típusú oktatási intézményeket két fajta veszély fenyegeti:

Egyfelől a település előregedése, népességcsökkenése, a gyermekvállalási kedv visszaesése miatt előfordulhat, hogy egyre kevesebb gyermek születik a faluban, és településen 2010-ben és azt követően olyan alacsonyra csökken a magyar gyermekek száma, hogy az intézmény fenntartása néhány éven belül alapvetően kétségessé fog válni. A jelenlegi szabályozás szerint 5 fő (esetleg 4 fő) jelenti azt a minimumot, ameddig összevont csoportban az oktatás – minisztériumi engedéllyel – fenntartható, az adott intézmény akkor szűnik meg, ha ez elemista diákok száma 5 fő alá csökken.

Fontos azonban, hogy tapasztalataink szerint ezen oktatási helyszínekre igen nagy veszélyt nem csak a demográfiai alap megszűnése jelenthet, hanem a térségi magyar iskolahálózat más pontjain fellépő problémák is az oktatási helyszín felszámolásához vezethetnek. Ezen elemi tagozatok egy része esetén hagyomány, hogy a diákok 5. osztálytól román nyelven tanulnak tovább. A jellemző azonban mégis az, hogy létezik egy hagyományos magyar tannyelvű továbbtanulási pálya, amely egy reális közelségben (például a közeli kisvárosban, vagy akár helyben) található magyar 5-8 osztály felé vezet. Amennyiben ez a hagyományos továbbtanulási pálya megszűnik, vagy megroppan (például mert a kisvárosi magyar tagozat 'elcigányosodik' és vállalhatatlan színvonalra süllyed, vagy nyilvánvalóvá válik a helybeli felső tagozat reménytelen helyzete), az adott szigettelepülés kisiskolája amiatt is megszűnhet, hogy bár lenne elég magyar gyermek, a szülők a helyi magyar elemi helyett inkább a közeli (községközpont) román iskoláját választják. Ennek oka, hogy a felső tagozatos iskola megszűnése/megroppanása miatt az 5. osztálytól a továbbtanulás problémássá vált magyar nyelven, és szükségesnek tűnik a tannyelv-váltás. Ekkor azonban felmerül a szülőben a kérdés, ha 5. osztálytól úgyszólván a közeli román iskolába jár majd a gyermek, akkor nem egyszerűbb-e rögtön ott megkezdeni a tanulmányokat, hiszen a helyben lévő összevont magyar elemi úgyszólván 'haldoklik'.

Az általunk végzett tereptanulmányok azt mutatják, hogy az kisiskolák megszűnése sok esetben nem a gyermeklétszám demográfiai alapjainak megszűnésére, hanem ez utóbbi, a beiratkozásról döntő szülőknek szóló 'iskolai életpálya' ajánlat megszűnése miatt. Így például Bodófalván nem azért szűnt meg a magyar elemi tagozat, mert elfogytak a magyar gyermekek, hanem ezért fogytak el a gyermekek, mert Lugoson a magyar felső tagozat olyan helyzetbe került, hogy a szülők szerették volna elkerülni gyermekük oda történő beiskolázását.

A múlt példái arra utalnak, hogy az iskola megszűnésekor a gyermekek jellemzően tervezett távoli településre történő ingáztatása (ne feledjük, olyan településekről van szó, ahol a községközpontban nincs magyar iskola) a gyakorlatban nem szokott megvalósulni, így nem támogatandó. A település egyetlen iskolájának megszűnését követően a gyermekek a legközelebbi, vagy a községközpontban lévő iskolába kerülnek át, román tannyelvűre.

Ezen oktatási helyszínek támogatása kétirányú munkát igényel: egyfelől évről évre szükség van arra, hogy a helyi alkukon túl a minisztériumi engedély is megszülessen, miszerint fennmaradhat az alacsony létszámú csoport.

Megítélésünk szerint ezen iskolák fenntarthatóságának támogatására igen fontos eszköz az iskolai-életpályák fenntartása, biztosítása, vagyis az, hogy a szülők, amikor a gyermek iskolai beiratásáról döntenek, előre lássák, hogy merre vezet tovább majd a gyermek útja a magyar oktatási hálózaton belül. A fenti példához visszatérve: a szapáryfavi elemi sorsa nem Bodófalván, hanem Lugoson dőlt el.

A2 Etnikailag vegyes település, versengő iskolákkal/tagozatokkal, csökkenő demográfiai alapokkal

Ebbe a csoportba román többségű régiók olyan vegyes lakosságú falvai tartoznak, amelyekben jelenleg párhuzamosan működik román és magyar nyelvű elemi vagy – jellemzőbben – általános iskolai szintű oktatás, de a román tagozat vagy a románság demográfiai ereje, vagy a magyar gyermekek tannyelv-váltása miatt erősebb, népesebb.

Ilyen típusú helyzetben van például a Máramaros megyei Hosszúmező, vagy ilyen típusú oktatási-helyszín megszűnésre közelmúltbeli példa a Bihar megyei Feketerdő, vagy a Temes megyei Szapáryfalva.

Ezen települések esetén az a jellemző, hogy bár magyar gyermekek többségét a magyar osztályba íratják, azonban vannak jócskán kivételek, a vegyes házasságból született gyermekek túlnyomó többsége pedig a román tagozatra kerül. Az adott településen esetlegesen bekövetkezett gyermekvállalási kedv csökkenés hatására feltételezhető, hogy a következő években veszélybe fog kerülni a magyar tagozat fenntartása, annak esetleges felszámolásával a magyar gyermekek a helyben maradó román tagozatot fogják erősíteni. Paradox módon ezen magyar oktatási helyszínekre az is nagy veszélyt jelent, ha magyar tagozat létszáma mellett a román tagozatra járó gyermekek száma csökken. Ha ugyanis nyilvánvaló, hogy nincs két párhuzamos tagozatra elég gyermek, akkor a román tagozatnak is a túlélése érdekében 'gyermekek után kell néznie' és ennek a problémának legegyszerűbb megoldása az ő szemszögükből a helybeli magyar tagozat felszámolása lenne. Ebben az esetben ugyanis megoldódnának a román tagozat gyermekszám-gondjai.

Ezen intézmények esetén a veszélyzóna határa magasabban van, mint a szigetfalvak esetén. A tapasztalatunk az, hogy amennyiben a magyar csoportok összevonásra kerülnek (két évfolyam alkot egy osztályt) a román osztályok pedig nem, már beindulhat a magyar tagozat leépülése. (Összevont osztályok esetén igen kevés magyar tanári státusz hozható létre, így egyre több tárgyat tanítanak nem szakos, vagy román pedagógusok, az oktatás színvonala elmarad a román tagozatétól, stb.) Kettőnél több évfolyam egy osztályba történő összevonása pedig szinte minden esetben már a 'vég kezdetét' jelenti.

Ez az az intézménytípus, ahol a helyi politikai viszonyoknak erőteljes súlya lehet. A tapasztalat ugyanis az, hogy amennyiben a magyarság politikai képviselőjének súlya erős az adott településen (pl. magyar a polgármester, vagy erős a magyar képviselők súlya a községi tanácsban), addig a magyar politikum saját presztízsszempontra miatt ragaszkodik a magyar oktatás fenntartásához. Ha ezek a hatalmi pozíciók elvesznek, a magyar tagozat igen könnyen felszámolható.

Támogatási lehetőségek: Mivel ezekben a településeken egy intézményen belül verseng a magyar és a román tagozat, az intézmény támogatása kontraproduktív lehet, a magyar tagozat fenntartása a tanárok, illetve a csoportok speciális támogatásán keresztül oldható meg. A támogatás célja a magyar csoport román csoporthoz viszonyított presztízisének növelése kell legyen, ugyanis ez megakadályozza a gyermeklétszám csökkenését (a románba történő átiratkozások csökkentésével). Problémát jelent, hogy ezekben a településeken jellemzően nincs olyan etnikailag magyar jellegű, az oktatást támogató, magyar pedagógusok által üzemeltetett civil szervezet, amely képes lenne pályázni, illetve pályázati pénzeket sikeresen lehívni.

Az intézményben a magyar tagozat feladása, és az ingáztatás megszervezése hosszabb távon egyértelműen csapda, hiszen a helyben maradó román iskola vonzereje igen nagy. A magyar tagozat megszüntetése ezekben a településeken csak abban az esetben elfogadható lehetőség, ha ez egész intézmény (a román tagozat is) megszűnik.

A sok nehézség ellenére ezen oktatási helyszínek esetén meglehetősen jó esély nyílik beavatkozásra: ugyanis szinte minden esetben elvileg van demográfiai tartalék: azon magyar, illetve vegyes házasságban született gyermekek, akik 'egyébként' a román tagozatot erősítenék. A támogatásnak itt arra kellene irányulnia, hogy óvodai, vagy elemi iskolai szinten a magyar csoport/tagozat valamiben egyértelműen többet/jobbat nyújtson, mint a román tagozat. Fontos, hogy ez a pluszszolgáltatás ne 'szociális' (pl. ingyen étkezés), hanem minőség-növelő jellegű legyen. (Ilyen lehet napközi biztosítása, számítástechnika, angol oktatás.)

B1 Szórvány (kis)város: egyetlen magyar osztálya

E méretét és a romániai magyar oktatási rendszer szempontjából tekintve talán legjelentősebb csoport tagjai olyan erőteljes román többségű települések, kisvárosok, amelyekben differenciált román nyelvű oktatási kínálat létezik (több iskola, oktatási helyszín, normál és 'lépésről-képésre' osztályok, stb.), ezzel szemben a magyar nyelvű elemi és általános iskolai oktatás egyetlen iskolában, évfolyamonként egyetlen osztályban (sok esetben összevont osztályokban) zajlik. Ezekben a településeken a demográfiai potenciál (a született magyar gyermekek száma) alapján jellemzően nem lenne veszélyeztetett a magyar oktatás, de a magyar szülők jó része nem magyar intézményt választ gyermekének. E településeken ráadásul szinte törvényszerűen igen magas a vegyes házasságok aránya is, és a vegyes házasságokban született gyermekek esetén szinte normális a román iskola választása.

Ilyen típusú intézmények igen sok helyen találhatóak: Szinérváralja, Lugos, Nagyszentmiklós, Élesd, Belényes, Kőhalom stb. Ilyen intézmény megszűnésére közelmúltbeli példa a Nagyszeben, Balázsfalva.

Tapasztalataink szerint igazán nem veszélyeztetett oktatási helyszínről valójában csak akkor beszélhetnénk, ha az adott településen több párhuzamos magyar osztály indítására is nyílna lehetőség. Ekkor van ugyanis valós lehetőség differenciált anyanyelvű oktatási kínálat nyújtására, amely képes arra, hogy a magas társadalmi státuszú, illetve akár vegyes családból származó gyermekek számára is oktatási alternatívát nyújtson.

A valódi veszélyövezet azonban ezen kisvárosi iskolák esetében ott kezdődik, amikor már ez egyetlen nem összevont osztály indítása érdekében is speciális lépéseket kell tenni. Ilyen speciális lépés például, hogy magyar gyermekek kreatív beiskolázásával/óvodában tartásával egy évfolyam teljesen egészében „kimarad” viszont „cserébe” a kimaradt évfolyamot megelőző és követő évben megvan az önálló osztály indításához szükséges diáklétszám. (Ez utóbbi hivatalosan 12 fő, azonban sok helyen 9-11 gyermekkel is sikerül fenntartani a nem összevont létszámot.) Szintén az összevonás, illetve megszűnés elleni közdelem jelei a városi 'gyermekhalászat' különféle módjai. Ennek egyik – a jövő szempontjából nagyon veszélyes – eszköze a nem magyar anyanyelvű roma gyermekek 'papíron való' beiskolázása. Ehhez hasonló megoldás a szociálisan igen rossz helyzetű vegyes házasságból, dominánsan román nyelvi környezetből való családok gyermekeinek magyar tagozatra történő beiskolázása. Jobb lobbierővel, szervező képességgel, anyagi forrásokkal rendelkező kisvárosi magyar elitcsoportok jellemzően olyan kisebb gyermekotthon/kollégium telepítésén gondolkodnak, illetve ilyet valósítottak meg, ahonnan kipótolható a hiányzó gyermeklétszám.

Minél nagyobb a baj, annál extrémebb eszközök bevetésére kerülhet sor, így például van olyan település, ahol a felső tagozat fennmaradása érdekében a román osztályból kibukó, enyhén szellemi fogyatékos, magyarul egyáltalán nem beszélő gyermekekkel egészítik ki a magyar tagozat létszámát, annak megmentése érdekében.

Támogatási lehetőségek: Ha a magyar oktatás önálló magyar intézményben zajlik (ez ezen települések esetén igen ritka) az intézmény kiemelten támogatandó, a támogatás elsődleges célja az oktatás színvonalának növelésére kell irányuljon, hogy az iskola vonzereje a település magyar gyermekei számára növekedjen

Önálló intézmény híján jellemzően rendelkezésre áll valamilyen helyi, a magyar oktatást támogató (jellemzően valamelyik történelmi magyar egyházhoz kötődő) alapítvány, amely képes 'felszívni' a támogatásokat. A probléma jellemzően az, hogy ezek az intézmények közvetlen befolyással nincsenek az iskola színvonalára, így általában kollégiumot bentlakást, alakítanak ki (vagy szándékoznak kialakítani), néhány esetben más településekről a gyermekek beingáztatásához járulnak hozzá. Azonban előfordul, hogy 'iskolamentó' tevékenységük közben olyan településről vonzzák el a gyermekeket, ahol épp emiatt kerül veszélybe a magyar oktatás. Ilyen esetekben, – amikor nincs önálló intézmény – a jelenleg bevett gyakorlattal szemben meggyőződésünk szerint, arra kellene törekedni, hogy a támogatások elsődleges célja a helyben lakó, de román iskolát választó gyermekek magyar tannyelvűre vonzása legyen. A bentlakás, ingáztatás a jelenlegit meghaladó további fejlesztése csak olyan településekről támogatandó, amelyek esetén nem áll rendelkezésre helyben, vagy reális közelségben magyar oktatás.

B2 Szórványtelepülés (jellemzően kisváros): utolsó magyar elemi

Szélsőséges, de sajnos nem ritka példa, hogy egy szórvány városban a magyar oktatás már egyetlen elemi tagozatra szorult vissza. (Ez minden esetben egyben összevont osztályokat is jelent, hiszen ha nem szükséges összevonást végrehajtani elemi tagozaton, akkor a felső tagozat fenntartásához is elegendő gyermek van.)

Ilyen intézmények működnek például Resicabányán, Magyarlápason, Dettán, Pankotán, ilyen megszűnt intézmény volt a temesrékási, zernesti.

Ezek az 5-20 gyermekkel 1-2 tanítónővel üzemelő elemi osztályok kivétel nélkül egy nagyobb román iskolában működnek minden jogi önállóság nélkül (nem kapnak tagozati státuszt). Mivel az adott településeken 5. osztálytól nem lehetséges a magyar nyelven történő továbbtanulás a jellemző az, hogy az évente magyar nyelven végző 1-2 diák, 5. osztálytól helyben, román nyelven folytatja tanulmányait.

A tapasztalataink szerint ezen oktatási helyszínek a valóságban igen sok esetben a magyar oktatási hálózathoz ténylegesen nem kapcsolódó zárványként működnek, létük, megszűnésük jellemzően egy személy (a tanítónő, ritkábban helybeli lelkész) tevékenységének eredménye. Amíg neki sikerül „összeszedni” a fenntartáshoz szükséges gyermekszámot az oktatási helyszín fennmarad. Amikor ez a személy nyugdíjba megy, elköltözik, akkor megszűnik a magyar oktatás is.

Az ilyen típusú intézmények támogatása, inkább személyhez kötődő támogatás lehet(ne). Ezekben a településeken egyfajta tipikusnak mondható tervezési elképzeléssel találkoztunk: ahol a város környékén, a közelben létezik olyan magyar többségű szigettelepülés, ahol magyar felső tagozat is létezik, ott felmerül, hogy az 1-4 osztály befejeződése után a városi gyermekek 'kiingázzanak' az adott községbe. Noha elvileg nem zárható ki az ötlet életképessége, a gyakorlatban sikeresen működő példával nem találkoztunk.

C Nagy vagy középváros egymást 'kannibalizáló' magyar iskolái

Erdélyben mindmáig mintegy tucatnyi erőteljes román többségű (a magyarság szempontjából szórványnak számító) településen indul egynél több helyszínen magyar nyelvű elemi oktatás. Teljesen normális, hogy a magyar iskolák között ezekben a településeken differenciálódás indul meg. A – jellemzően belvárosi – intézmények között mindig van legalább egy nagy hagyományokkal, magas presztízzsel rendelkező iskola, amely sok esetben egészen érettségig tovább viszi a gyermekeket, és sok esetben kizárólag magyar tanítási nyelvű. Ezzel szemben a külvárosokban, a 'negyedekben' vegyes nyelvű, román dominanciájú iskolákban indulnak magyar elemi osztályok. A külvárosi iskolák körzeteihez tartozó szülők egy jelentős része a belvárosi iskolába járatná gyermekeit, de ezzel ellehetetleníti a külvárosi magyar oktatást. Ráadásul pont azok az iskolázottabb, öntudatosabb szülők viszik el gyermekeiket a külvárosi két-tannyelvű intézményekből, akik helyben maradván a magyar tagozat érdekeit hathatósan képviselhetnék. Így a külvárosi magyar tagozatok elgyengülnek, presztízsük csökken, majd megszűnnek.

A nagy problémát az jelenti, hogy a megszűnés esetén a külvárosi szülők másik része nem engedheti meg magának a gyermekei napi belvárosba történő ingáztatását, így a külvárosi magyar iskola megszűnése esetén a közelben lévő román iskolába íratja a gyermekét.

Ilyen típusú intézmény megszűnésére közelmúltbeli példa a kolozsvári lakótelepi iskolák, vagy Temesvár, de ilyen folyamatot indított be Vásárhelyen a Bolyai megjelenése is. (Megítélésünk szerint Vásárhelyen az oktatási intézmények valós kétnyelvűsítése körüli pozitív kezdeményezések, illetve etnikai konfliktusok pont annak köszönhetőek, hogy a magyar közösség nagy mérete miatt a Bolyai nem volt képes felszívni az összes magyar értelmiségi gyermeket, így a 'normális' iskolák magyar tagozatain is nagy számban maradtak öntudatos magyar szülők, akik a nyelvi diszkriminációt sérelmezni képesek.)

Támogatási lehetőség: Elemzésünkben ezekkel az iskolákkal külön nem foglalkozunk. Ennek hátterében az áll, hogy megítélésünk szerint ebben az esetben nincs egységes jó megoldás. Ezen városok esetén a magyar oktatásban érintett főbb szereplőknek helyben, minden egyes városban külön-külön el kell készíteni az adott város magyar oktatási hálózatának távlati tervét, és a veszélyeztetett iskolák támogatását, az intézményfejlesztést ehhez kell igazítani. A szükséges eszközök városonként igen különbözőek lehetnek, egészen onnan, hogy a belvárosi elit líceumokban megszűnik a magyar elemi tagozat, a beiskolázási körzetek komolyan vételén át egészen odáig, hogy a külső kerületi iskolák a belvárosi magyar iskolák tagozataként kerülnek megszervezésre.